

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM
INNOVACIYA MINISTRILIGI**

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI VETERINARIYA HÁM
SHARWASHÍLIQTÍ RAWAJLANDÍRÍW KOMITETI**

**SAMARQAND MÁMLEKETLIK VETERINARIYA MEDICINASI,
SHARWASHÍLIQ HÁM BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI
NÓKIS FILIALI**

**“ARALBOYÍ AYMAĞÍNDÁ SHARWASHÍLIQTA INNOVACION
TEXNOLOGIYALAR HÁM RAWAJLANDÍRÍWDÍN KELESHEGI”
atamasındağı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya materiyalları
TOPLAMÍ
25-aprel 2025-jıl**

**“OROL BO‘YI HUDUDIDA CHORVACHILIKDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR VA RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari
TO‘PLAMI
25-aprel 2025-yil**

**СБОРНИК материалов
Республиканской научно-практической конференции
“ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
ЖИВОТНОВОДСТВА В ПРИАРАЛЬЕ”
25 апреля, 2025 г**

NÓKIS-2025

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM
INNOVACIYA MINISTRLIGI**

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ VETERINARIYA HÁM SHARWASHÍLIQTÍ
RAWAJLANDÍRÍW KOMITETI**

**SAMARQAND MÁMLEKETLIK VETERINARIYA MEDICINASÍ,
SHARWASHÍLIQ HÁM BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI
NÓKIS FILIALI**

**“ARALBOYÍ AYMAGÍNDÁ SHARWASHÍLIQTA INNOVACION
TEXNOLOGIYALAR HÁM RAWAJLANDÍRÍWDÍŇ KELESHEGI”
atamasındağı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya materiyalları
TOPLAMÍ
25-aprel 2025-jıl**

**“OROL BO‘YI HUDUDIDA CHORVACHILIKDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR VA RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari
TO‘PLAMI
25-aprel 2025-yil**

**СБОРНИК материалов
Республиканской научно-практической конференции
“ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
ЖИВОТНОВОДСТВА В ПРИАРАЛЬЕ”
25 апреля, 2025 г**

NÓKIS-2025

Уровень переваримости является важным показателем при оценке питательности кормов, в связи с этим, коэффициент переваримости органического вещества полыни (Dig.OM%) составил 38,2%.

Выводы. При оценке питательности кормов для жвачных животных, определение показателей с учетом особенностей пищеварения и других процессов обмена веществ является важным в составлении полноценных рационов, что позволяет повышению эффективного их использования. На основе полученных результатов, можно сделать вывод, в сене из полыни содержание сухого вещества составило 919 г, энергетическая ценность анализируемого корма - 0,19 ккал, доля нерасщепляемого протеина - 13-14 г/кг, содержание переваримых органических веществ - 316 г в корме с естественной влажностью и 344 г в сухом веществе, ферментируемое органическое вещество - 307-334 г/кг и коэффициент переваримости органического вещества была составил 38,2%.

Список литературы:

1. Yaxyayev B.S., Xaydarov Q.X. "Hayvonlarni oziqlantirish" fanidan o'quv qo'llanma. Fan texnologiyalari, Toshkent 2019.
2. www.eurofins.agro.com.

NOAN'ANAVIY EM –XASHAK BAZASI Yaratishda ko'ko't (*POTERIUM POLYGAMUM WALDST ET. KIT.*) O'SIMLIGINING RIVOJLANISHI

E.I.Xamdamova

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali

G.A.Suvonova

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada sug'oriladigan yerlarda noananaviy yem xashak o'simliklaridan biri Ko'ko't (*Poterium polygamum waldst et. Kit.*) ning o'sishi, rivojlanishiga ekish muddatlari va me'yorlarining ta'siri to'g'risidagi olingan natijalar bayot etilgan.

Kalit so'zlar: Vegetatsiya davri, o'simlik bo'yining balandligi, yon novdalar, 1-chi, ikkinchi, uchinchi tartibdagi yon novdalar, novdalar soni, barg uzunligi, barglar soni, barg eni, hektari, asal beruvchi, oziqabop o'simlik, yem-xashak ekinlari assortimenti.

Kirish. Qishloq xo'jaligining muhim tarmoqlaridan biri chorvachilik bo'lib, bu tarmoqni yanada rivojlantirishning asosiy omillaridan biri faqatgina mustahkam yem-xashak zahirasini yaratish bo'lib qolmay, balki uning assortimentini yuqori hosilli ko'p yillik to'yimli oziqabop ekinlar bilan ham boyitish muhim ahamiyatga egadir [1, 2, 7].

Chorva mollari mahsuldorligi va mahsulotning sifat darajasi ularning oziqasiga bog'liq, ya'ni bir turdagi o'simlik bilan oziqlanuvchi mollarning mahsuloti (bu o'tning qanchalik boy oziqaga ega bo'lishiga qaramasdan) ko'paymaydi. Shuning uchun oziqa aralashmasi turli o'simliklardan tashkil topishi lozim. Buning uchun yem-xashak o'simliklar assortimentiga noan'anaviy o'simliklarni qo'shish maqsadga muvofiqdir [3, 4]. Ushbu noan'anaviy o'simliklar meliorativ holati og'ir, tashlandiq va adir xududlarda ekilganda tuproq strukturasini yaxshilaydi, shuningdek qo'shimcha yer resurslarini ishlab chiqarishga kiritishga imkon beradi va yer ustki biomassasi esa chorva mollari uchun qo'shimcha biologik faol moddalar zahirasi bo'lib hisoblanadi.

Ana shunday to'yimli oziqabop o'simliklardan biri - ko'ko't (*Poterium polygamum* Waldst et. kit.) hisoblanadi.

Ko'ko't ko'p tomonlama foydali: asal beruvchi, tuproq meliorativ holatini va unumdorligini oshiruvchi, qimmatbaho oziqabop o'simlik bo'lib, u ko'p miqdorda ko'k massa berishini va uni iste'mol qilgan mollarning organizmiga fiziologik jihatdan ham ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydilar[3,4,5,6]

Ana shularni e'tiborga olganda bu o'simlikni Samarqand viloyatining bo'z tuproqlari sharoitida yetishtirishning biologik asoslarini o'rganish va texnologik elementlarini ishlab chiqish nazariy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi[4,5,6]..

Keyingi yillarda Ko'ko'tni biologik asoslarini, yetishtirish texnologiyalarini, vegetatsiya davri o'rganilganda o'simlikning hali boshqa o'simliklar vegetatsiyasini boshlamasdan 20-30 sm balandlikdagi yashil barglarga ega bo'lishi, qish faslida qorning tagida 10-12 daraja sovuqda ham yashil holatini saqlab qola olishi aniqlandi[3,6].

Urug'larning unuvchanligi va hosil bo'lgan maysalarning vegetatsiyasining oxirigacha saqlanib qolishini aniqlash bo'yicha o'tkazgan tadqiqotlarida esa kuzda ekilgan urug'lardan unib chiqqan maysalarning yashovchanligi, bahordagi ekilgan urug'dan hosil bo'lgan maysalarga nisbatan pastroq bo'ldi. Buning sababi kech kuz, qish fasli va erta bahordagi bo'ladigan sovuq haroratda yosh maysalar nobud bo'lishi ham o'rganilgan [1,5,7]

Tadqiqot materiallari va uslubi. Fenologik kuzatishlar I.N.Beydiman (1974) usuli yordamida olib borildi. Bunda o'simlik vegetatsiyasining boshlanishi, funchalash, gullash, meva hosil qilish, meva yetilishining boshlanishi, to'liq yetilish, vegetatsiyasining tugashi aniqlandi. Tajriba uch variantda to'rt takrorlikda olib borildi. Biometrik hisoblar G.N. Zaysev (1973) tomonidan tavsiya etilgan usulda o'tkazildi. Ekish muddati va me'yorlarini aniqlash bo'yicha o'tkazilgan dala tajribalarimizda uruflar yoppasiga – sochma usulda ekilib, har bir delyankaning maydoni 100 m² qilib olindi. Bunda yosh nihollarning saqlanib qolishi har yili 1 m² maydonda ekilgan uruflar soniga nisbatan yashab qolgan o'simliklar hisobga olindi. O'simliklarning qalinligi ma'lum 1 m² maydondagi o'sayotgan o'simliklarni yoppasiga sanash yo'li bilan aniqlandi.

Ekish sxemasi va chuqurligining ko'ko't o'sishi, shoxlanishi hamda hosildorligiga ta'sirini o'rganish bo'yicha dala tajribalarida uruflar 1 martda ekildi.

Yosh nihollarning saqlanib qolishi har yili namuna maydonchada (pm) ekilgan uruflar soniga nisbatan yashab qolgan o'simliklar hisobga olindi.

Tajribaga ko'ra Ko'ko't urug'i kuzda (15 noyabrda) ekilganda fevral oyining ikkinchi yarmidan unib chiqib boshlagan. Ular dastlab juda sekin o'ib, 5-6 kundan keyin birinchi navbatdagi chinbarglar hosil bo'lgan. Navbatdagi barglarining har biri har 3-4 kunda hosil bo'lib, murakkab barglar soni ko'payib 8-10 taga yetgan. O'simlikning bo'yi esa 10-15 sm ga borgan. Keyinchalik ildiz oldi murakkab barglar soni 40-45 tagacha yetib, har bir murakkab bargda 12-14 tagacha bargchalar shakllangan. Bu holatda esa o'simlikning bo'yi 55-60 sm ga yetgan. Ikkinchi vegetatsiya yili esa qorlar erigach, ya'ni fevral oyining ikkinchi yarmidanoq boshlanib, asosiy poyaning o'sishi aprelning birinchi o'n kunligida boshlangan va jadal o'sib, o'simlik bo'yi aprel oyining oxirida 45-50 sm, may oyining oxirlarida 85-90 sm balandlikka yetgan.

Ko'ko'tning birinchi, ikkinchi va keyingi vegetatsiya yillardagi o'sish va rivojlanishini ta'minlaydigan qulay ekish sxemasilari ya'ni qator orasi 50, 60 sm va qatordagi tuplar orasi 3,9,12 sm ham o'rganilib 45x6 sm va chuqurligi 3 sm ekanligi aniqlangan. Bunda boshqa variantlarga nisbatan o'simlikning balandligi 10-15 sm gacha ko'p bo'lgan.

Tahlil va natijalar. Bizning olib borgan tadqiqotlarimizda sug'oriladigan sharoitda ko'ko'tni o'sishi va rivojlanishiga ekish muddatlari va me'yorlariga bog'liqligi o'rganilganish vaqtida olingan natijalarga ko'ra ko'ko'tning urug'i bahorda 1 martda, har xil me'yor gektariga 8,10,12,14 kg hisobida urug' ekilganda o'simlikning o'sish davrida o'simlik balandligi, bitta o'simlikda hosil bo'lgan barglar soni va o'lchami orasidagi farqlar ekish me'yorlariga nisbatan o'zgarib borishi aniqlandi. Ya'ni 10 kg me'yorda ekilgan variantda o'simliklarning balandligi unda hosil bo'lgan barglar soni va ularning o'lchami 8 kg, 12 va 14 kilogrammdan ekilgan variantlarga nisbatan ancha yuqori bo'ldi. Chunonchi gektariga 8 kg urug' ekilgan variantda o'simlik balandligi 32 sm, o'simlikdagi barglar soni 38 tani, barg uzunligi 26 sm va eni 17 sm ga, 10 kg ekilganda o'simlik balandligi 45 sm, barglar soni 43, barg uzunligi 37 va eni 20 sm, 12 kg ekilganda o'simlik balandligi 45 sm, barglar soni 33 ta, barg uzunligi 30 va eni 17 sm, hamda gektariga 14 kg urug' ekilganda bu ko'rsatkichlar mutanosib ravishda 47 sm, 26, 31 va 14 sm ni tashkil etdi.

Bahorda ekish muddatlarining o'simlikning balandligi, bitta o'simlikda hosil bo'lgan asosiy novda va 1,2,3-chi tartibdagi yon novdalar soni va uning o'lchamiga ta'siri urganilganda 15 fevralda ekilganda o'simlikning balandligi 100,1 sm, hosil bo'lgan asosiy novdalar soni 3,1 dona, 1-chi tartibdagi yon novdalar 10,3 ta, o'lchami 40,2 sm, 2-chi tartibdagi yon novdalar soni 15 ta o'lchami 20 sm va uchinchi tartibdagi yon novdalar soni 7,2 ta, o'lchami - 15,3 sm ga teng bo'lsa-da, bu ko'rsatkichlar 1 martda ekilgan variantda o'simlikning balandligi 120,3 sm, asosiy novdalar soni - 5,1 ta, birinchi tartibdagi yon novdalar soni 20,2 ta, o'lchami 53 sm, ikkinchi tartibdagi yon novdalar soni 14 ta o'lchami - 37 sm va uchinchi tartibdagi yon novdalar soni 10 ta o'lchami 17 sm ni tashkil etdi.

Ikkinchi va keyingi yillarda unib chiqishida eng yuqori ko'rsatkich 1 martda ekilganda kuzatilib, bunda o'simlik balandligi 115,4 sm bitta o'simlikda hosil bo'lgan,

asosiy novdalar soni 10,4 ta, birinchi tartibdagi yon novdalar soni 40,2 ta, o'lchami 60,3 sm, ikkinchi tartibdagi yon novdalar soni 40,3 ta, o'lchami 36,4 sm, va uchinchi tartibdagi yon novdalar soni 30,2 ta, o'lchami 23,4 sm ni tashkil etgan holda, 15 fevralda ekilgan o'simlik balandligi 90,3 sm, asosiy novdalar soni 8,2 ta, 1-chi tartibdagi yon novdalar soni 20,2 ta, o'lchami 55,1 sm, ikkinchi tartibdagi yon novdalar soni 30,3 ta, o'lchami 30 sm va uchinchi tartibdagi yon novdalar soni 22,2 ta, o'lchami 20,1 sm ga teng bo'lgan.

Vegetatsiya davrining oxiriga borib esa o'simlik bo'yining balandligi undagi hosil bo'lgan asosiy va yon novdalar soni, ularning o'lchami bo'yicha variantlar orasida keskin farqlanishi qayd qilinmadi.

Xulosa. Ko'ko'tning urug'i bahorda 1 martda, har xil me'yorda gektariga 8,10,12,14 kg hisobida urug' ekilganda, o'simlikning o'sish davrida o'simlik balandligi, bitta o'simlikda hosil bo'lgan barglar soni va o'lchami orasidagi farqlar ekish me'yorlariga nisbatan o'zgarib borishi aniqlandi. Ya'ni 10 kg me'yorda ekilgan variantda o'simliklarning balandligi unda hosil bo'lgan barglar soni va ularning o'lchami 8 kg, 12 va 14 kilogrammdan ekilgan variantlarga nisbatan ancha yuqori bo'ldi. Urug' hosildorligi bahorda va kuzda ekilgan muddatlar bo'yicha keskin farqlanmaydi. Lekin, ekish me'yorlari orasida sezilarli darajada farqlar bo'lib, barcha ekish muddatlarida urug'ning eng yuqori hosildorligi gektariga 10 kg urug' ekilgan variantda kuzatildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Нормуродов Х.Н. Перспективность использования нетрадиционных кормовых растений для укрепления кормовой базы каракулеводства. // Проблемы пастбищного животноводства и экологии пустынь: Материалы международной научно-практической конференции - Самарканд, 2000. 118-120 б.

2. Нормуродов Х.Н., Хамдамова Э.И. Биология цветения черноголовника многобрачного. // Ж. Проблемы биологии и медицины Самаркандский филиал АН.Р.Ўз - №4. 2007. – Б. 80-82.

3. E.Xamdamova, G.Suvonova, E.Isoqova. Yem-xashak zahirasini yaratishda noan'anaviy o'simliklardan foydalanish // «Agro ilm». №1.2020. -56-58 b.

4. E.I.Xamdamova, G.A.Suvonova. Ko'ko't (*Poterium polygamum* Waldst et. Kit.) noan'anaviy yem xashak zahirasi. // International scientific-practical conference on "Current issues of bio economics and digitalization in the sustainable development of regions" April 27-28, 2022 Samarkand branch of the Tashkent State University of Economics, in cooperation with Samarkand branch of the Tashkent State Agrarian University.

5. E.I.Xamdamova. Ko'ko't o'simligini ekish muddati va me'yori// O'zbekiston qishloq xo'jaligi. Jurnal. Toshkent, 2006. № 4.-B.22

6. E.I.Xamdamova. Ko'ko't yangi qimmatbaho oziqabop o'simlik// Jurnal. O'zbekiston qishloq xo'jaligi. Toshkent, 2002. №1.-B.37-39

7. Ю.Н. Зубарев, М.А. Нечунаев, М.В. Заболотнова. Особенности прохождения фенологических фаз развития черноголовника многобрачного

Poterium polygamum Waldst et. Kit. В агрометеорологических условиях Среднего Предуралья. Известия Оренбургского государственного аграрного университета. 2021. № 1.

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОННИҢ ШҰРЛАНҒАН ТУПРОҚЛАРИГА FABACEAE ОИЛАСИГА МАНСУБ ФИТОМЕЛИОРАНТ ЎСИМЛИКЛАРНИ ЕТИШТИРИШГА ОИД

К.М.Атаназаров., Ш.Д.Авезимбетов., В.С.Торениязова
*Самарқанд давлат ветеринария медицинаси чорвачилик ва
биотехнологиялар университети Нукус филиали*

М.А. Бахши

*ЎзР ФА Ботаника институти ҳузуридаги акад.Ф.Н.Русанов Тошкент
ботаника боғи*

Аннотация: Қорақалпоғистон Республикасидаги шўрланган тупроқлар экологик муаммоларнинг ечилмасдан қолган долзарб йўналишларидан бири бўлиб, уларнинг мелиорацияси ҳамда тупроқ унумдорлигини тиклаш мураккаб ва кўп жабҳали ёндашувни талаб қилади. Ушбу мақолада Fabaceae оиласига мансуб *Gleditsia*, *Halimodendron* Fisch., *Melilotus*, *Glycyrrhiza* каби биомелиорант ўсимликларнинг шўр тупроқларга мослиги, уларнинг фитомелиоратив хусусиятлари ва экотизимдаги ўрни ёритиб берилган. Шўр тупроқларни фитомелиорация қилиш орқали тупроқнинг туз микдорини камайтириш, экосистемани тиклаш ва иқтисодий фойдали ўсимликлар етиштириш имкониятлари таҳлил қилинган. Тадқиқот натижалари шўрланган ерлардан самарали фойдаланиш ва биохилмаҳилликни сақлаш бўйича муҳим илмий ва амалий аҳамиятга эга.

Калит сўзлар: Қорақалпоғистон, шўрланган тупроқ, фитомелиорация, Fabaceae, биомелиорант ўсимликлар, *Gleditsia*, *Glycyrrhiza*, *Melilotus*, *Halimodendron*, экологик барқарорлик, шўр сув, тупроқ унумдорлиги.

Ҳозирги кунда энг йирик глобал экологик фалокатлардан бири, бу Орол денгизи фожиаи бўлиб, унинг экологик, ижтимоий-иқтисодий ва гуманитар оқибатлари туфайли минтақа, соғлиқни сақлаш, генофонд ва унда яшаётган одамлар келажагининг барқарор ривожланишига бевосита таҳдид солмоқда, шунингдек, глобал экотизимга салбий таъсир кўрсатмоқда. Оролбўйи инқироз зонаси бевосита Қозоғистон, Туркменистон ва Ўзбекистон ҳудудларини, билвосита эса, Қирғизистон ва Тожикистон ҳудудларини камраб олади.

Мутахассисларнинг ҳисоб-китобларига кўра, бугун Оролнинг қуриган қисмида 5,5 млн. гектарга тенг ҳудудда янги тузли чўл пайдо бўлган. Бу ҳудудларда йилига 90 кундан ортиқ давр мобайнида чанг бўронлари содир